

GÖKLEN TÜRKMENLERİ (=TÜRKMENİSTAN) HALK İNANÇLARINDAKİ ÖLÜM TEMASINA DAİR BAZI KARŞILAŞTIRMALAR

Dr. Yaşar KALAFAT*

ÖZ: Karşılaştırma metninde, Göklen Türkmenlerinin Türkmenistan Türkmenliğindeki yerine kısa değinip, bu toplumun halk inançlarından ölüm dönemi ile ilgili inançların üzerinde durulmuştur. Bu münasebetle ölüm evveli, esnası, esnası ve sonrası ile ilgili inançlarda; “ekmek”, “kokulu besinler”, ”taziye aşı”, “taş”, “toprak”, “ata ruhları”, “hortlama”, “ağıt”, “yas”, “kırklama”, “tavaf”, “sahiplilik”, “ters”, “tütsü”, “kara Çarşamba” gibi inanç motifleri, simgeleri ve objeleri ele alınmıştır.

Bunların diğer Türk kültürlü halklar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durulmuş, nedenleri tartışılmış, yorumlamaları cihe-tine gidilmiştir. Böylece aynı kültür coğrafyasını paylaşan halkların, kültür akrabalıklarına, halk inançları kültüründen hareketle köprüler kurulmak suretiyle izah getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gölken Türkmenleri, ölüm, taziye, ağıt, yas, ata ruhları

Some Comparisons on the Death Theme in the Peoples' Beliefs of Göklen Turkmen

ABSTRACT: In this comparative study, the place of Goklen Turkmen in Turkmenistan Turkmenship is briefly pointed out while the utmost importance is given to beliefs related to death period of peoples' belief in this society. In this connection, some belief motifs, symbols and objects such as “bread”, “odorous foods”, condolence meal”, “rock”, “soil”, “ancestors' spirits”, “rising from the grave”, “wailing”, “mourning”, “waiting forty days after the death”, “circumambulation”, “possession”, “cross”, “incense” and “black Wednesday” in beliefs related to pre-death, intra-death and post-death periods are discussed in detail.

The similarities and differences between this society and other peoples of Turkish culture are emphasized, the reasons of these are discussed and they are interpreted. Consequently, the cultural relationship of

* yasarkalafat@gmail.com

the peoples sharing the same cultural geography is tried to be explained by building bridges from the culture of peoples' beliefs.

Key Words: Goklen Turkmens, death, condolence, elegy, ancestors' mourning, spirits

Giriş

Göklen Türkmenleri, Türkmenistan Türkmenliğinin millî kilim motiflerini, Türkmenistan bayrağına desen veren Teke, Yomut, Yazır ve Alili gibi beş büyük boyundan birisidir. Göklenler ülkenin daha ziyade güney batısında (Sumer 1992: 338), Tekeler orta kesimde, Yomutlar batı bölgesinde, Sarılar/Ersarılar ise güneyinde (Berhanov 1993) yaşarlarken Yazır ve Alili'lerin Türkmenistan'ın geneline dağıldıkları kabul edilmektedir. Türkmenistan Türkmenliği için bu tür bir bölgesel sınırlama yapmak şüphesiz gerçeği tam yansıtmaz. Biz, bir genelleme yapmak adına bu dağılımı bu şekilde belirtmek bir fikir verebilir, diye düşündük.

Esasen Türkiye'de olduğu gibi Azerbaycan ve Türkmenistan'da da milletleşme sürecine çoktan girilmiş halk kesimlerinin kaynaşması sonucu bu tür isimlendirmeler büyük ölçüde arşiv kayıtlarında kalmıştır.

Mahdumkulu'nun günümüzden çok evvel bulunduğu,

Türkmenler bağlasa bir yeri beli,
Kurutur fuzum'u Derya-yı Nil'i
Teke, Yomut, Göklen, Yazır, Alili
Bir devlete kulluk etsek beşimiz

(Türkmen-Galdiyev 1995: XV)

şeklindeki temennisi gerçekleşmiş, Türkmenistan'ın var olan birliği pekişerek güç kazanmıştır. Ne var ki, çağın emperyalist bir kısım toplumbilimcileri, sosyo-kültürel damarı sömürmekten doymuyorlar. Günümüzün bazı oryantalistleri, virüs bulaştırmak için en uygun ortamı bu damardan seçmektedirler.

Biz bu incelememizde, benzeri diğer çalışmalarımızda olduğu gibi Göklen Türkmenlerinin halk inançlarından ölüm konulu olanların üzerinde duracağız. Esasen Türkmenistan Türkmenlerinde yaşamakta olan ölüm içerikli inançlar bizim yabancımız değildi. Evvelce de bu konuda çalışmalarımız olmuştu (Kalafat-İlyasova 1998: 14–17). Bu kez kısmen yeni bazı bulguları, Türk kültür coğrafyasından benzerleri ile karşılaştıracamız. Bütünü, ulus devlet çapında parçalama adına strateji geliştiren güçlere, Türk kültür coğrafyası genelindeki akrabalık bağlarının, halk inançlarından da gelebileceğini, Harezmî Türkmenleri çalışmamızdan (Kalafat 2009 45–69) sonra bu çalışmamızla da göstermeye çalışacağız.

Metin

Türkmenistan'da Toy evine götürülen çift nesnelere mesela ekmek, yas evine tek götürülür, böylece ölüm olayında bereket dilenilmemiş olunur. Türk kültür coğrafyanın bazı kesimlerinde aynı inançtan hareketle ikram da tek tabakta yapılır. Yas evine ekmek götürülmekle, "ölüm ateşi soğusun ateş sönsün istenilmiş" olur. Ölü evine götürülecek pidenin hamuru tırnaklanırken, mutadın tersine tırnaklama, ortadan değil kenardan başlatılıp ortada bitirilir. Bununla murat, "sıralı ölüm olsun, hayata daha doymamış gençler erken ölmesin"dir. Bir diğer yoruma göre de evin direği durumunda olup, ölümü ile ailenin dağılmasına yol açabilecek durumda olan kişi ölmesin" demektir (İlyasova 2005: 182–192).

Komşudan yas evine bazen üç bazen yedi gün getirilen yemeğin kabı iade edilirken o kap, ölüm o eve de bulaşmasın diye iyice paklanır (İlyasova 2005: 182–192). Aşure tabağı ise boşaltılıp geri verilirken, bereketi bulaşsın diye, çok kere yıkanmadan veya içine bir şeyler konularak verilir.

Ölü evinde, hayattakilerin elbiseleri ters asılırlarken ölünün giysileri **ters** asılmazlar. Dirilere ait giysiler de ters asılırlar ise ölen kimsenin ruhu "bunların sahipleri de ölmüş" diye düşünebilirler, şeklinde bir inanç vardır. Bu kurala uymayanlara öteki âlemde azap çektirileceği inancı çok yaygındır (İlyasova 2005: 182–192).

Göklen Türkmenlerinde de ölünün son banyosunu "**ölü yuyucular/yıkayıcılar**" yaparlar. Çok kere gusülhanelerde yapılan yıkama işleminde erkekler ve kadınlar eş cinsleri olan yıkayıcılar tarafından yıkanılır. Sair banyolar yapılırken kişinin, ayağının altına sabun sürmemesi, inancı vardır. İnanca göre ölünün ayağının altına sabun sürüldüğü için diri kimseninkine sürülmesinin doğru olmadığı ifade edilir ve uygulamanın **tersi** yapılır. Teneşirde ayakları kibleye gelecek şekilde ilkin sol tarafından başlanılarak 3 baş yıkanılan ölünün temizlenmemiş yeri bırakılmaz. Sağların abdesti sağdan başlatılırken ölü abdesti dirilerinkinin **tersine** soldan başlatılır (Kalafat 1997: 15–19). Sonra kefenden alınmış bir parça ile ölüye altından taharet verilir. Daha sonra kelime-i şahadet getirerek ölüye abdest aldırılır. Yıkanılan ölünün yanında mum yakılması "yıkandığı yeri bulması inancı" ile ilişkilendirilmiştir. Ölünün yıkanmadan evvel ve sonra yanında ışık yakılması gerektiği inancı bu coğrafyanın kültürünü paylaşan halklar arasında çok yaygındır. Bazı yörelerde ölünün defin için kaldırıldığı yere bir **taş** konur. Bununla, yerinde ağır olsun, mesajı verildiğine, böylece hortlamayacağına inanılır. Nitekim gelin kızın cebine de yeni evine giderken **taş** konulduğu olur. İnanca göre, böylece yeni evini benimseyecek, yerli yersiz kaçıp baba evine gelmeği düşünmeyecektir.

Hortlama etrafında da oluşmuş bir hayli inanç vardır. Türkmenistan'ın Gölken Türkmenlerinde merhum rüyalara fazla giriyor ise, rüyaya giriş şeklinden rahatsızlık duyuluyor ise, kişi **soğan** yiyerek ve ayetler okuyarak yatmalıdır (Kaynak kişiler H. Nuriyev-Ş. Sabioy-K. Bayram).

Soğan kokusu da, sarımsak kokusunda olduğu gibi, istenmeyen bir kokudur. Özellikle camilere bu kokularla girilmez, güzel kokular sürülür. Cuma akşamları bu tür yiyeceklerin kokusundan melekler rahatsız olacakları, gelmeyecekleri için yenilmelerinden kaçılır (Kalafat 2001: 85–90).

Türkmenistan'da merhum yıkanırken onun hakkında hiçbir şey söylenilmez. Cenaze namazı kılındıktan sonra ve definden evvel hoca, ölmüş kimsenin nasıl bilindiği sorulunca coğrafyanın sair yerlerde olduğu gibi “iyi insandı”, “iyi biliriz” denilmesi gerektiğine inanılır. Ölen kimsenin arkasından ağlanıp ağlanmadığını, kimlerin onun için üzüldüğünü ölen kimsenin anladığı inancı vardır. Ölen şahsın ruhu, “gözüm kapılarda kulaklarım yüksek tepelerde duyar ve görürüm” dermiş. İnanca göre ölen kimse son deminde yakınlarını yanında görürse sorgu sualinin kolay geçeceğine inanılır (İlyasova 2005: 182–192). Bu yörede bilhassa Göklen Türkmenlerinde cenaze namazında yapılan duanın Allah tarafından kabul edileceği inancı vardır. Ölen birisinin cenazesinde dua eden kimse kendisine dua etmiş olur inancı vardır. (Kaynak kişiler H. Nuriyev-Ş. Sabioy-K. Bayram) Anadolu Türk kültür coğrafyasında, “yasta herkes kendi acısına ağlar” inancı vardır.

Anadolu Türk kültür coğrafyasındaki “**yerin kulağı vardır**” sözü toprağın duyabileceği anlamına gelebildiği gibi bu sözden daha ziyade görünmeyen birileri tarafından duyulabilir anlamı da çıkarılır. Türk kültürü halklarda “toprağı haber götürmesin” denilirken de, ölen kimse ile ilgili duymasını istemediği şeyler konuşulunca, toprağı ile ölen şahıs arasında bir iletişimin olduğu anlatılmış olunur.

Cenazeye çok kişinin katılması, yakınlarından iştirakin fazla olması, sevilen kimse olması, helâlleşen şahıs sayısının fazlalığı, çok sayıda kimsenin ölü için dua etmesi anlamına geleceği için sorgu sualinin kolay geçeceği şeklinde algılanmış olmalı. Buradan hareketle cenaze namazlarının büyük, çok cemaatli camilerde kılınması istenir.

Türk kültürü halklarda duaların kabul gördüğüne inanılan muayyen ay ve geceler, hac gibi kutlu yerler vardır. Cuma namazının belirli anları, namazda secde anı, bebek bekleyen annelerin ve gelin kızların nikâh anları, yetimler ve gariplerin sevindirilme vakitleri bunlardır. Göklen Türkmenlerinde de cenaze namazı ile ilgili böyle bir inancın olması, bu konudaki bilgi birikimine yeni bir ilmek, zenginlik kazandırmıştır.

Kırım, Dağıstan, Azerbaycan Anadolu, İran ve Irak Türklerindeki bir inanca göre ölülerin ruhları Cuma akşamları evlerine gelir evin fertlerini adeta kontrol eder, onlar iyi ve güzel işler yapıyorlarsa, mesela *Kur'an-ı Kerim* okutup, helva kavurup aile ve çevre fertleri ile iyi geçiniyorlarsa, mutlu olarak dönerler. Sarhoş, kavgacı, geçimsiz, haksızlık yapan bir yaşam içerisinde iseler mutsuz dönerler. Bazı yörelerde çocuklara: “Güzel otur, dedenin ruhu ziyarete geldi bak, şimdi pencerede” denildiği de olur. Âdeta bu dünyadan göçenlerle bu dünyada kalanların ruhları arasında süreklilik arz eden bir iletişim vardır.

Sahiplilik inancının varlığını Türkmenistan’ın Göklen Türkmenlerinde de görmekteyiz. Yas yerinden bir şey alınır ise, **yıldız** görününceye kadar o alınan şeyi kişi kendi evine getirmemelidir (Ş. Saibov). Mezarlıklardan, türbelerden ve yatırlara ait hazirelerden izinsiz bir şey alınması men edilmiştir. Bu mekânlardaki her şey ölü, ölümler veya görünmeyen bazı güçlerce sahiplenildiği inancı vardır (Kalafat 1996: 16–23).

Göklen Türkmenlerinde geçmişte mezarlığa cenazeyi götürenlere para verilirken, şimdilerde bütün hizmetlilere verilmektedir. Ölüm münasebeti ile mezarı kazana, ölüyü yıkaya, definde hizmeti bulunanlara, daha sonra mezarın başında yakılmış ateşin sönmemesi için bekleyenlere, *Kur'an* okuyanlara, ağıtçılara ayrı ayrı, aynî ve nakdî ödemeler yapılır birçok yerde bu hizmetler için yapılan harcamalar özel isimler verilir.

Göklen Türkmenlerinde ölünün tabutu götürülürken tabutun altına girmede veya cemaatin önünde en büyük erkek evlada, küçük erkek evlada bunlar yoksa yakınlarına öncelik tanınır (H. Nuriyev-Ş. Saibov-K. Bayram).

Cenazeme ölenin cinsiyetini belirlemede tabuta yazma koymak gibi özel tanımlamalar yapılır. Tabutu taşıyanlar sedyenin altına önden ve besmele ile girmelidirler (Kaynak kişi H. Nuriyev). Çok kere yedi adımdan sonra taşıyıcı yerini cemaatten birisine bırakır. Bu hizmetin çok sevap olduğuna inanılır. Erkek evladın cenazelerdeki özel konumu, Anadolu ve yakın çevresi Türk kültür coğrafyasında daha ziyade ölen şahsın mezara indirilmesinde önemsenir. Göklen Türkmen halk inançlarından yapılan bu tespit erkek evladın ailedeki yeri bakımından önem arz etmektedir.

Kars çevresinde ölü evinde yapılan ikramın adı, **can aşısı, ölü yemeği**dir. Farklı isimlerle ve değişik uygulama biçimleri ile yaşatılan bu inanç ölünün **üçüncü, yedinci** ve **elli ikinci** günlerinde tekrarlanır. Üçüncü günde mezara hizmet edenlere verilen yemeğe “**kazma ekmeği**” denir. Ölü gömüldükten sonra mezara su dökülür (Turan, 1982: 547–557). Bu uygulamalar Anadolu (Örnek 1971: 65–75) ve Türkmenistan Türk dünyasında (İlyasova 2005: 182–192) olduğu gibi diğer Türk kültürü

halklar arasında da yaşamaktadır. Türkmenistan'da ölünün 3, 7, 40 ve 52'si yapılır, *Kur'an* okutulur bol sadaka verilir ise, hayırları işleyenin rüyasına ölünün iyi gireceğine inanılır. Türkmenler **kel** bir kimsenin bol sadaka verilmesi halinde öteki dünyada bu sadakaların **saç** olarak karşısına çıkacağına inanılır. Ölünün muayyen zamanlarda dini bir uygulama olarak yemekle anılması, onun öldükten sonra da, ruhu için bir şey yapılması gerektiği, yani onun bir yerlerde hayır hasenat beklediği inancının bir sonucudur. Bunun çeşitli örneklerine rastlayabiliyoruz (Örnek 1971: 65–75).

Göklen Türkmenlerinde saç ile ilgili bir inanca göre de, cenazeyi götüren devenin yağından saçına süren kimsenin saçı çabuk ağarır. (İlyasova 2005: 182–192) Türk költürlü halklarda saç, kadın saç, namahrem olan saç, yaşlı kimsenin kesilen saç, uluorta saçılan saç, saç ve büyü gibi bağlantılar itibariyle adeta bir költ oluşturmuştur (Kalafat 2006: 308–314).

Göklen Türkmenlerindeki ölüm merkezli hayır hasenat işlemlerini Anadolu Türk költür coğrafyasından da çeşitli örneklerle karşılaştırabiliyoruz. Amucalar Bektaşî Türk aşiretinde mezar kazımında çalışanlara **irmik helvası**, söğüş pişirilmiş bir horoz, peynir, ekmek gönderilir, buna **“mezarlık ekmeği”** denir (Aktaş 1999: 74–84).

Amucalar, can aşısı olarak, mezarlıkta işler bitince toplu halde cenaze evine gidilince şeker, bisküvi gibi şeyler dağıtılır. Ölü evinde kurban helva, pilav, hoşaf ve diğere yiyecekler hazırlanıp taziyeye gelenlere dağıtılır. Buna **“ölü aşısı”** denir. Bektaşî tarikatına girmiş kişi **“Nasip Kurbanı”** nı sağlığında kesememiş ise, kurbanı kırkı çıkana kadar kesilir. (Aktaş 1999: 74–84)

Bu tür örneklemeleri Türk költür coğrafyasından yapabilirken, Anadolu Türk költür coğrafyası halklarından Tahtacılar, Sıraçlar evdili/ana dili Türkçe olmayan Zazalar, Kürtler ve Nusayriiler, kısmen Yezidiler diğere için de yapabiliyoruz.

Merhumun özel eşyaları gariplere, yetimlere yoksullara verilir. Bu inanç ve uygulama diğere Türk költürlü halklarda da vardır. Göklen Türkmenlerinde aksi yapılması halinde yakınlarının rüyasına merhumun çıplak gireceğine inanılır (İlyasova 2005: 182–192).

Türkmenistan'ın Göklen Türkmenlerinde ölen şahsın mezarına ilk toprağı atma bir hak ve vazifedir. Bu hak ölen şahsın varsa oğluna verilmiştir. Sonra ölenin ağabeylisi **toprak** atmalıdır. Yakınları olmayan kimseler için **“Bir kürek toprağı atanı yoktu”** denir (İlyasova 2005: 182–192). Toprak atanı bol olma inancı Türk költür coğrafyasında çok yaygındır.

Türkmenistan'ın Gölken Türkmenlerinde ölen kimsenin biran evvel defnedilmesi gerektiğine inanılır. Aksi halde ölen şahıs kendisini tanıdığın içerisinde yanıyorcasına azap çektiğine inanılır. (H. Nuriyev-K. Bayram) Cenazenin fazla bekletilmesinin doğru olmadığı inancı bu kültür coğrafyasında çok yaygındır. Bu konuda “yerini bulmak ister” gibi ifadeler kullanılır. Sılada beklediği olan kimse varsa, gözlerinin açık gittiği söylenir. Gözü arkada kalan ölülerin gözlerine toprak sürülüp “gözünü toprak doyursun” denildiği bilinir.

Türkmenistan'ın Göklen Türkmenlerinde ölü yas evinden çıkarıldıktan sonra taziyeye gelenlerin oturdukları keçe, taziyeye gelenlerin her çıkışlarında, yeni gelenler oturmadan evvel, çok kere eşikten dışarı çıkarılıp silkelenip tekrar serilir ve bu keçenin köşesi **tersine** kıvrılır. Keçe silkeleme işinin izahı yapılırken, “ölen kişi yas evinden çıkarıldıktan sonra taziyeye gelenlerden yakınlarının da olduğunu, ölümden üzümlerini istemediklerinden keçeler sıkı sıkı silkelenir.” denilmektedir. (Kay. Kişiler H. Nebiyev-Ş. Sabiov-K. Bayram) Sergilerin bilhassa seccadelerin namaz kılındıktan sonra köşesinin kıvrılması, Anadolu ve yakın çevresi kültür coğrafyasında da yaşamaktadır. Bu kıvrırma “boş kalan secdede şeytan namaz kılmasını” şeklinde izah edilir (Kalafat 1997: 15–19).

Kars'ın bazı yörelerinde, ölü ılık su ile yıkandıktan sonra sonunda “**âhret suyu**” denilen bol bir su dökülür. Beyaz kefen ölünün ailesinin mali durumuna göre 2 kattan 7 kata kadar sarılır. “**âhret gömleği**”ne ölen genç kadın ise eşyalarından uygun parçalar kefene sarılır, başına renkli valalar/büyük başörtüleri bağlanır (Turan 1982: 547–557). Türkmenistan'ın Göklen Türkmenlerinde ölen şahsı yıkayacak olan kimsenin giysisi ve bedeni gibi kalbinin pak olması aranır. Ayrıca Göklen Türkmenlerinde son banyosu yaptırdıktan sonra ölünün üzerine yatırıldığı sergi, bez yakılır (İlyasova 2005:182–192). Yakarak paklama Türk kültürü halklardan ateşin temizleyici olduğu inancından kaynaklanır (Kalafat 1995: 297–307).

Türk kültürü diğer halklarda olduğu gibi Göklen Türkmenlerinde de ölünün son banyosunda kullanılan **cenaze suyu** ulu orta çığnenebilecek kirliliğe akitilmez. El ayak deymeyecek uygun bir yere dökülür. Bu suya basılması ve suyun üzerinden atlanması istenilmez (Kay. kişiler H. Nuriyev-Ş. Sabiov-K. Bayram) üzerinde atlama konusu da halk inançlarında izah gerektiren ayrıntı içerir. Uyuyan insanın, küçük bebeğin, ölünün üzerinden atlanmaz. Yanlışlıkla atlanmış ise bu defa ters istikamette atlanması istenir. Böyle hallerde bebeklerin büyümeyip hastalanacaklarına uyuyanların ölebileceklerine inanılır. Muhtemelen bu inancın derinliklerinde basmak-basılmak inancı olmalı. Özellikle kedinin bilhassa kara kedinin atlanması çok sakıncalı bulunur.

Kutlu kabul edilen kurban kanı, ulu zatların abdest suyu ve benzerleri de ayaklanabilecekleri yerlere dökülmez, çiğnenmeleri istenilmez. Ağaç altına döküldükleri bir kuyuda toplanılıp kuyuların kapatıldıkları olur.

Amucalar'da testi veya ibrikle getirilen su, mezarın baş kısmından başlayarak ayakucunda bitirmek üzere dökülür. Bu işlemi, ölünün ya yakın akrabası olan bir çocuk veya yetim / öksüz bir çocuk yapar "Göklenler, Yomutların doğusunda Etrek ve Gürken arasında yaşamaktadırlar"

Bu işlem üç gün sürer, su dökülmesi güneş doğmadan sabahleyin yapılır (Aktaş 1999: 74–84). Suyun dökülmesinden murat öbür âlemde yaşanacak azabın azaltılmasıdır. Zira su âlem değiştirmede yolu kısaltan bir faktördür. Suyun dökülmesinde çocuk veya **yetim** çocuk seçilmesi, çocukların yetim olmaları Allah'ın merhametini celp etmek içindir. Afganistan ve Bolu yöresi Türklerinde yağmur duası için yetim kız, "kepçe gelin/çömçe gelin" olarak dolaştırılır. Yetim çocukların ve gariplerin Göklen Türkmen halk inançlarında da özel bir konumu vardır. Onlara öncelik verilir.

Ölen kimsenin ruhunun ilk 40 gün evini odasını her akşam ziyaret ettiğine inanılır. Daha sonra bu ziyaretler Cuma gecelerinde olur. Bu itibarla ölünün odası kırk gün aydınlatılır, odasında **tütsü** yapılır. (Kalafat 2003: 412–418) Türkmenistan'ın Gölken Türkmenlerinde ölümü takip eden günlerde Perşembe günü ikindi namazından sonra yemek kokusu çıkarılması gerektiğine inanılır. Ölen şahsın bu kokuya geldiği inancı vardır. Bu günlerde özellikle Kuran okunmasını beklediklerine inanılır (İlyasova 2005: 182-192). Türkmenistan'da tütsü yaparak fenalıklardan korunmak ve kurtulmak hayatın her dönemine girmiştir. Türk kültürlü halklarda belirli kutlu gecelerde helva türü koku çıkaran taamların hazırlanıp dağıtılması ile sevap işleneceği inancı çok yaygındır (Kalafat 2009: 159–175).

Türkmenistan Türkmenlerinden Göklen Türkmenlerinde ölünün ardından Perşembe günleri dikiş yapılmaz, çamaşır yıkanmaz. Bu günler merhumun ruhuna Kuran okuma günleridir. Bu günlerde ölen şahıs gelebilir diye düşünülüp kapılar açık bırakılır (İlyasova 2005: 182–192). Haftanın belirli günleri bazı işlerin yapılmaması ve bazı işlerin yapılması Türk kültür coğrafyasında büyük ölçüde ortaktır. Zerdüştizm'in izlerini taşıyan Çarşamba ve **kara Çarşamba** inancı Muhammedî İslam'la yerini Perşembe gününe ve Cuma akşamına bırakmıştır.

Kıbrıs Türk kültür coğrafyasında ölünün gömülmesinden sonra 3 sabah namazı ailesi tarafından ellerindeki nur suresi okunmuş su ile bir-

likte ziyaret edilir. Bu su dökülünce ölen kimsenin ziyaretçileri gördüğüne inanılır. “Okunmuş su” inancı Türk kültürlü halklarda çok yaygındır. Okunmuş suda hikmet aranır. Bu suyun, nazara, korkuya, başarısızlığa ve benzerlerine karşı iyi geldiği inancı Göklen Türkmenlerinde de vardır. Özel olarak okutulduğu gibi, Mevrit okunurken tuzla birlikte hafızın önüne konularak okunmasının sağlandığı da olur.

Doğum yapmış anne ve bebeğinde olduğu ölen kişiye de kırkı yapılır. Buna “**kırklama**” denir. Kıbrıs’ta her cumartesi günü güneş doğmadan ölen kişinin mezarı ailesi tarafından ziyaret edilir. Ayrıca pazartesi, Perşembe arife ve bayram ve diğer özel günlerde de ziyaret yapılır. 39 uncu gününde “**Kırk Mevlidi**” okutulur (Mear 1992: 86–87). Göklen Türkmenlerinde ölen erkeğin kırkı dolmadan hanımı erkek misafirlerin önünden geçerse, ölünün kırkı açılır, bozulur. İnanıcı vardır (Kay. kişiler H. Nuriyev-Ş. Sabiov-K. Bayram). Kadın kişinin er kişinin önünden geçmesi, bilhassa sabahleyin erkeğin işine ilk çıkışında bu durumun yaşanması Anadolu ve Kuzey Kafkasya halk inançlarında da uygun bulunmaz, yasaklanmıştır. İnanca göre 52. gecesinde et kemikten ayrılır. Bu gece ölünün acısının azalacağı inancıyla mevlit okutulup “**Elli İkisi**” yapılır. Geçmişte “**Yas Süresi**” iki yıl iken giderek bu süre kısalmıştır. Bu zaman zarfında şık giyilmemesine ve fazla eğlenilmemesine dikkat edilir (Aktaş 1999: 74–84).

Türkmenistan Türk kültür coğrafyasında diğer aynı kültürlü halklarda olduğu gibi ölen kimsenin evine yeni giysilerle gidilmez. Göklen Türkmenlerinde ölü evinde yas 40 gün bazen da 1 yıl sürdüğü olur. Bu süre zarfında yaşlı aile yeni giysiler giymez eski giysilerini giymekle yetinir. Yas giysisi çok kere kara bazı yörelerde de aktır. Yasta ak giyinme kefen bağlantılı veya ölen şahsı ak bir âleme gönderme inançları ile ilgili olabilir. Ölü evinde yas zamanı tatlı yapılmaz. Yas evinden çıkıp toy evine ve toy evinden çıkıp yas evine gidilmez. Yas evinden gelince başkasının değil kişi kendi evine gelmelidir. Yas evinden gelenlerin ardına ervahlar düşer bazı yörelerde meyveli ağacın etrafında üç defa tavaf edersine dönülür ise ruhların takip etmekten vaz geçtiklerine inanılır. Ölen kişinin ruhunu kızdırmamak için yas evine taziyeye gelenlerin karşılanma ve yola koyulmalarını ev sahipleri yapmamalı, inancı vardır. Yas evinde oturmanın da adabı vardır. Buralarda kasılarak ayak ayaküstüne atılarak ayaklar uzatılarak oturulmaz. Böyle kimselerin şeytan kucağında oturur, denir. Yas evinde uzun sürede oturulmayıp ziyaret kısa tutulur. Yas evinde ikramı yapılan yemeğin eti kemirilerek yenilmez, uymayanın ömrünün kesileceğine inanılır. Yas evinde ekmek paçalara ayrılarak değil de büyük parçanın ucundan koparılarak yenilmeli inancı da vardır (İlyasova 2005: 182–192).

Türkmenistan’ın Göklen ve diğer Türkmenlerinde evli çiftlerden birisi ölmüş ise evlenmeye karar veren diğer çift dokuz ay dokuz gün bekledikten sonra evlenebilir (Kaynak kişiler H. Nebiyev-Ş. Sabiov-K. Bayram). Anadolu ve yakın çevresinde bu süre hamileliğin belirlenmesi süresi ile sınırlanmıştır.

Göklen Türkmenlerinde de ölümün 40’ı 52’si ve yılı yapılıdır. Ölümün ilk üç gününde merhum geçmişi ile ilgili her şeyi gözleri görebilir. “Ölüye ayan diriye kuman” denir. İlgili ayetler okunarak **üç sadakası** verilir. Yedisinde **yedi sadakası** verilir “**Yedisi yapılıdır**” verilir ve ilgili ayeti okunur. İnanca göre kadar ölünün turnakları, saç ve sakalları uzar. Ölü için zor bir dönemdir. 40 günden sonra ölünün ödü yarıdır, patlar. O an da ölü için zor bir andır. **40 sadakası** verilerek ilgili ayetleri okunur. Okunan ayetler ve verilen sadakalarla ölünün acısının azaltılacağına inanılır. Elli ikisinden ziyade yılı yapılıdır ve ayetleri okunup sadakası verilir. Buradaki inanca göre etin kemikten ayrılması yılında olur (Kalafat-İlyasova 2002: 40–44).

Sonuç

Göklen Türkmenlerinin ölümle ilgili halk inançları doğal olarak Türkmenistan’ın diğer Türkmen kesimleri halk inanmalarından ciddi farklılıklar arz etmemektedir. Bununla beraber yer yer farklı uygulamalar örnekleri ile karşılaşılabilir. Bu sınırlı farklılığı Türk Kültür coğrafyasının diğer kesimlerinde de gözleyebilmek mümkündür. İnançlarla ilgili uygulama farklılığı örnek sayısı arttıkça kültür zenginliği bereketlenecek halk inançlarından hareketle halkların bir birlerini ve güzidelerin halklarını tanımaları kolaylaşacaktır.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Ali (1999), “Amucalılarda Ölüm Olgusu Üzerine” *Folklor ve Edebiyat*, S. 15, Sonbahar, s. 74–84.
- BERHANOV, Amantagan (1993), *Esrarı Baba ve Esrarılar*, Aşkabat.
- BORATAV, Pertev Naili (1973), *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- İLYASOVA, Kurban Cemal (2005), *Türkmen Halk Urum ve İnançları*, Aşkabat.
- KALAFAT Yaşar-İLYASOVA Kurban Cemal (Kasım 1998), “Türkmenistan ve Türkiye’de Dügün Ölüm Gelenek ve İnançları”, *İçel Kültürü*, S. 60 s. 14–17.
- KALAFAT, Yaşar (2009), *Harezim’den Hakkâri’ye Hakkâri’den Golan’a Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları*, Berikan Yayınları, Ankara, s. 45–69.
- KALAFAT, Yaşar (1995), “Türklerin Dini Tarihi Türk Halk İnançlarında (Ters Motifi)”, *Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı’ya Armağan*, Ankara, s. 297–307.

- KALAFAT, Yaşar (2001), “Türk Halk İnançlarında Sarımsak ve Soğanla İlgili Hususlar”, *II. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri Sempozyumu; Türk Halk Kültürü Üzerine Araştırmalar*, Ankara, s. 85–90
- KALAFAT, Yaşar (1996), “Aşkabat ve Çevresinde Metfun Türkmen Uluları” *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Mart 1996, S. 111, s. 16–23.
- KALAFAT, Yaşar (2006), “Balkan Türklerinden Örneklerle Halk İnançlarımızda Saç”, *I. Uluslararası Balkan Türkleri Sempozyumu 28–29 Eylül 2001 Prizren, Balkan Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*, (hızl. N. Hafız-T. Hafız BALTAM), Prizren, s. 308–314.
- KALAFAT, Yaşar (2006), *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançları İzleri*, Ankara, s. 84–91.
- KALAFAT, Yaşar (2003), “ Türk Halkları Arasında Yaşayan Hayat Sonrası ile İlgili İnançlar”, *43. Uluslararası PIAC Toplantısı*, Leneken- Belçika (3–8 Eylül 2000); *60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kazım Yaşar Kopraman’a Armağan*, Ankara, s. 412–418.
- KALAFAT, Yaşar (2009), “Karadeniz Yöresi Kültür Tarihinde Helva İnancı”, *Kodlar-Kültler I, Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları*, Berikan Yayınevi, Ankara, s. 159- 175.
- MEAR, Hüray (1992), *Kıbrıs Türk Toplumunda Doğum Evlenme ve Ölüm İle İlgili Adet ve İnançlar*, Ankara.
- OĞUZ, Burhan (tarihsiz), *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri*, İstanbul.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1971), *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1995), *Türk Halkbilimi*, (2. bs.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SUMER, Faruk, (1992), *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilat-Destanları*, 4. bs, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, s. 338.
- TURAN, Mustafa (1982), “Kars’ta Ölü İle İlgili Gelenekler”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenekler Görenekler ve İnançlar IV C. Kültür Bakanlığı*, Ankara, s. 547–557.

Kaynak Kişiler:

- Hıdır NURİYEV, Türkiye’de üniversite öğrencisi, 19 yaşında, Türkmenistan’da Aşkabat’ta yaşıyor, Türkmen.
- Şahmurat SAİBOV, Türkiye’de üniversite öğrencisi, 20 yaşında, Türkmenistan’da Aşkabat’ta yaşıyor, Türkmen.
- Kakacan BAYRAM, Aşkabat’ta üniversite öğretim üyesi, Türkmen.